

JUHÁSZ RÉKA IBOLYA

A MAGYAR FELSŐOKTATÁS EGY FONTOS
INTÉZMÉNYCSOPORTJA
A KIRÁLYI JOGAKADÉMIÁK FORRÁSAI ÉS
FELDOLGOZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI (1777–1850)

AN IMPORTANT INSTITUTIONAL CLUSTER OF HIGHER EDUCATION IN HUNGARY: THE SOURCES SUPPLIED BY THE ROYAL ACADEMIES OF LAW AND THE PROCESSES OF THEIR CATALOGUING, (1777–1850). The main objective of this study is to offer an overview of the currently available sources which are extant regarding the peculiar institutions and student population of higher education of the 18th and 19th centuries in Hungary. On surveying the types of sources, it takes stock of the material which is currently accessible to assess the one-time student population of the royal academies of law in Pozsony, Győr, Kassa, Nagyvárad, as well as of the similar royal institutions of Zágráb and the royal lyceum in Kolozsvár. Surveys of this type have demonstrated that in the first half of the 19th century almost 50,000 students enrolled in these types of institutions. This number by itself tends to indicate that these institutions may have fulfilled a much larger role in educating a Hungarian intelligentsia in the Reform Age than one would assume on the basis of a lower-than-university academic level of these institutions.

Az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport egyik fontos célkitűzése, hogy az egész Kárpát-medencére feltárja a magyar értelmiségképző intézetek hallgatóságát, és társadalmi helyzetüket a polgári kor kezdetéig, vagyis a hazai egyetemek és akadémiák alapításától egészen 1850-ig, a Thun-féle felsőoktatási reform indulásáig. E munka keretében jómagam elsősorban a *Ratio Educationis* után létrejövő királyi jogakadémiák forrásanyagának feltárásával, feldolgozásával foglalkozom, és az alábbiakban a forráskutatás nehézségeit, illetve az eddigi eredményeket kívánom bemutatni.

Királyi jogakadémiák jellemzői

A királyi jogakadémiák olyan jogi- és bölcsészeti oktatást folytató felsőoktatási intézmények voltak, amelyeknek jogalapját a *Ratio Educationis* teremtette meg 1777-ben. Ebben az időben már jogakadémiát működtetett Egerben a katolikus egyház, illetve egyes protestáns kollégiumok vagy líceumok oktatásában is szerepeltek ilyen ismeretek, de ezek természetesen nem viselték a királyi jelzöt.¹ A jogi ismeretek legmagasabb szinten történő tanulására a Nagyszombati (későbbi Pesti) Egyetemen volt lehetősége a

¹ POMOGYI László, *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*, Budapest, 2008, 511.

hallgatóknak a korabeli Magyarországon. Tehát a királyi jogakadémiák egy teljesen új típusú intézmény létrehozását jelentették, amelyek célja a rendelkezés szerint az volt, hogy „azokat az ifjakat, akik az egyetemen tudományos kiképzésben kívánnak részesülni, itt erre mintegy felkészítsék, lerakva tudományos képzésük alapjait; másrészt hogy azok is, akik az egyetemre később különféle okok miatt nem léphetnek át, elmélyülhessenek a saját jövőjük szempontjából hasznos ismeretekben”.²

A *Ratio* az ország minden jelentősebb régiójában kívánt létesíteni egy királyi jogakadémiát, így került felállításra a dunántúli kerület számára Győrben, a tiszántúli kerület számára Nagyváradon, a dunáninnyi kerület számára Nagyszombaton, a tiszáninnyi kerület részére Kassán, valamint Horvátország és Szlavónia részére Zágrábban.³ Ide sorolandó még az erdélyi területek hallgatóinak jogi oktatást biztosító Kolozsvár intézménye is. II. József 1784-ben az addig egyetemi címmel rendelkező kolozsvári tanintézetet líceumi rangra fokozta le. Ez az intézmény szerkezetében teljesen megegyezett a magyarországi királyi jogakadémiákkal, így azt joggal vonhattuk be vizsgálódásunk körébe. Az akadémiák egyetemnek való alárendeltségét a *Ratio* is kihangsúlyozta azzal, hogy az egyetem „filiále-intézményeinek” tekinti őket, viszont főhatóságként a tanterületi királyi főigazgatóságok álltak fölöttük.⁴

Ezen intézményekbe természetesen csak gimnáziumi végzettséggel rendelkező diákok nyelhetett felvételt. Az első két évben a bölcsészetet lehetett itt tanulni, a második két évben pedig a jogi végzettséget szerezhették meg a beiratkozók.⁵ A királyi jogakadémiák olyan képzést kínáltak, amellyel a diákok később állami, közigazgatási pályán is el tudott helyezkedni.⁶ Mindennek megfelelően ezeken a jogi fakultásokon az elméleti ismeretek mellett a közgazdaságtan és az újkori történelem is hangsúlyosan szerepelt a tanrendben.⁷

II. József több rendelkezése is érintette az királyi jogakadémiák életét, mint például egyes jogakadémiák áthelyezése, a tandíj bevezetése, valamint a német tannyelv bevezetésének kísérlete.⁸ A rendelkezésünkre álló források nyelve ebben a rövid periódusban a latin mellett elsősorban német. Az erdélyi területekre a *Ratio Educationis* rendelkezései nem vonatkoztak, ezt II. József rendezte 1781-ben a *Norma Regia Pro Scholis Magni Principatus Transilvaniae* című rendeletével. Így az erdélyi oktatási intézményeket a *Gubernium* Tanulmányi Bizottsága irányította.⁹

II. Lipót uralkodása alatt viszont eltörölték a tandíjat és a német nyelv használatára való kötelezettséget, így forrásaink nyelve ismét egységesen a latin lett ebben az

² *Ratio Educationis: Az 1777-i és 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*, Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta MÉSZÁROS István, Budapest, 1981, 35.

³ *Uo.*, 35–36.

⁴ *Uo.*, 36.

⁵ KOSÁRY Domonkos, *Művelődéstörténet a XVIII. században*, Budapest, 1983, 497.

⁶ M. NOVÁK Veronika, *A Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága 1777–1849*, Budapest, 2007, 7.

⁷ KOSÁRY, *i. m.*, 497–498.

⁸ M. NOVÁK, *i. m.*, 7–8.

⁹ VARGA Júlia, *A Kolozsvári Királyi Líceum hallgatósága*, Budapest, 2000, 23.

időszakban.¹⁰ I. Ferenc uralkodása alatt felmerült a pozsonyi, kassai, zágrábi jogakadémiák jogi fakultása megszüntetésének gondolata, de ez végül nem került megvalósításra.¹¹ A második *Ratio Educationis* változatlanul öt tankerületet hagyott meg, melyek közül mindegyikhez egy királyi jogakadémia tartozott. Ezenkívül működött a hasonló kolozsvári intézmény, valamint a pesti egyetem. A tankerületek élén továbbra is a tankerületi igazgatók álltak, akik ellátták az akadémiák felügyeletét is.¹²

A következő jelentős változást az 1844. évi II. törvénycikk vezette be, aminek folytán az oktatás nyelve a magyar lett: „*Ő Felseje már kegyelmesen elrendelte, hogy a magyar nyelv a kapcsolt Részekbeli fő- és minden közép iskolákban (Academia és Gymnasiumokban) mint rendszerinti tudomány taníttassék.*”¹³ Így a rendelkezésre álló források nyelve ebben az időszakban a latin helyét felváltva a magyar lett.

Kutatásom korszakhatáraként az 1849/50-es tanév végét jelöltem ki, mivel a szabadságharc leverése után a gróf Leo Thun nevével fémjelzett reformnak köszönhetően az oktatásügyben olyan jelentős átalakulás ment végbe, hogy azt a magyar oktatási intézmények életében új korszaknak tekinthetjük. Bár a szabadságharc alatt a következőkben tárgyalt intézmények nagy részében nem folyt oktatás, mivel a tanárok és a hallgatók is aktívan részt vettek a szabadságharcban, a meglévő adatokat még feltüntettem az adatbázisokban az 1848/49-es tanévre vonatkozóan is. A szabadságharc leverése után nem csak a bölcsészeti fakultás átszervezésére, a királyi jogakadémiák nevének megváltozására (Császári és Királyi Jogakadémia) és a német tannyelv bevezetésére került sor, mindezekkel egy időben egyes intézményektől még a működés jogát is megvonták (pl. Győr).¹⁴ A jogakadémiákat ekkor teljesen az egyetem alá rendelték, az újólag bevezetett négy éves jogi képzési időből az akadémiákon csupán kettőt lehetett elvégezni. Az jogakadémiákat az egyetem alól majd az 1855-ös évben vették ki, és csak ekkor nyertek nagyobb önállóságot.¹⁵

A levéltári anyagok fennmaradásának főbb helyszínei

Az önálló magyar tanügyigazgatást az első *Ratio Educationis* teremtette meg, így valamennyi oktatási intézmény főfelügyeletét a tankerületeken keresztül a Helytartótanács látta el.¹⁶ A tankerületi főigazgatók nem csupán jelentésírási kötelezettséggel tartoztak, de az igazgatásuk alá tartozó intézményekről szóló összesített adatokat, névsorokat,

¹⁰ M. Novák, *i. m.*, 8.

¹¹ *Uo.*, 12.

¹² *Ratio Educationis*, *i. m.*, 301.

¹³ 1844. évi II. tc, 8. §. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5255>.

¹⁴ M. Novák, *i. m.*, 8.

¹⁵ MEZEY Barna, *A jogászakadémiák a jogászképzés történetében* = A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete: 1833–1923, szerk. KAJTÁR István, POHÁNKA Éva, Pécs, 2009, 25–26.

¹⁶ FELHŐ Ibolya, VÖRÖS Antal, *A Helytartótanácsi Levéltár*, Budapest, 1961, 266.

ösztöndíjasokról szóló kimutatásokat és az anyakönyvi lapok másolatait is benyújtották.¹⁷ II. József rendeletének értelmében öt tankerületet szerveztek meg.¹⁸ Ezek az iratok, tankerületenkénti beosztásban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a *Departamentum Litterario-Politicum* (C 67) fondban, az akadémiákra vonatkozó anyagok az egyes tankerületek kútfőiben vagy néha külön kútfőkben található meg.

Az anyakönyvek egy példánya az egyes intézményeknél is megőrzésre került, így ott is érdemes volt keresni, ahova az akadémia más irataival együtt kerülhetett. Sajnos az eltelt évszázadok során az anyakönyvek jelentős része megsemmisült vagy lappang, illetve fizikai károsodást szenvedett. Ezen forrásokon kívül a több példányban, nyomtatásban készített éves érdemsorozatok nyújtottak még lehetőséget a diákok névsorának rekonstruálásához, amelyek nem csak a levéltári anyagok között, de könyvtárakban is fellelhetőek.

A trianoni békediktátumnak köszönhetően a kutatáshoz szükséges források ma négy ország, Magyarország, Szlovákia, Románia és Horvátország különböző levéltáráiban érhetők el.

Forrástípusok

A források adatoltsága eltérő. Az anyakönyvi lapok többnyire tartalmazzák a diák nevét, életkorát, vallását, társadalmi állását, születési helyét, az apa vagy gyám nevét és foglalkozását, valamint a diák előző tanulmányait, azt, hogy mely fakultást látogatta, mennyi ideig, és részesült-e valamilyen ösztöndíjban. Viszont sok esetben ezek a részletes anyakönyvek nem állnak rendelkezésünkre, így olyan diáklisztákkal, értesítők segítségével kell kiegészíteni az adatbázisokat, amelyek legtöbb esetben csupán azt tartalmazzák, hogy a diákok, mely fakultás osztályán tanultak. Utóbbiak elsősorban nyomtatott értesítők vagy kézzel írt érdemsorozatok (*catalogus, tabella*). További információkat nyerhetünk ki az akadémiák iratanyagában fellelhető iskolai bizonyítványokból (*testimoniumokból*), bár ezek csupán esetlegesek, néhány diák személyi adatait pótolják.

A rendelkezésre álló forrásanyag mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben az egyes intézmények esetében is jelentős eltérést mutatnak, a legteljesebb formában a Győri, a Pozsonyi és a Zágrábi Jogakadémia hallgatósága rekonstruálható, de a Nagyváradi és a Kassai Jogakadémia esetében nem tudjuk hiány nélkül összeállítani az adatbázisokat. A felhasználásra kerülő forrástípusok annak arányában változnak az egyes intézményeknél, hogy a legteljesebb adattartalommal rendelkező anyakönyvek milyen arányban maradtak fenn. Így az egyes intézmények bemutatásának aránytalansága is ebből a tényből fakad.

¹⁷ FELHŐ, VÖRÖS, *i. m.*, 272–274.

¹⁸ *Uo.*, 267.

a) Pozsonyi Királyi Jogakadémia

Mária Terézia reformjainak egyik meghatározó eleme a Nagyszombati Egyetem Budára költöztetése volt. Így, mintegy kárpótlásként alapította az egyik királyi jogakadémiát Nagyszombaton, amely első tanévét már 1777-ben megkezdte, jogi és bölcsészeti tanfolyammal.¹⁹ II. József rendeletének megfelelően azonban 1784-ben Nagyszombatról Pozsonyba költözött az akadémia.²⁰ A szabadságharc alatt az intézményben nem folyt oktatás, és csak az 1849/50-es tanévben kezdődött meg ismét,²¹ immár a Császári Királyi Jogakadémia keretében.²²

M. Novák Veronika összeállításában már megjelent a Pozsonyi Jogakadémia hallgatóságának adattára az 1777–1849 közötti időszakból. Ő dolgozta fel a Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský národný archív, SNA) Pozsonyi Királyi Jogakadémia (Kráľovská právnická akadémia v Bratislave) fondjában található anyagönyveket (1777–1850), a Pozsonyi Királyi Akadémia tanulók főkimutatását, latinul *Informatio* (1844–1847), valamint *Classificatiokat* és a *Protocollumokat*.²³ A fentebbi források alapján, a Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága 1777 és 1850 között, talán a Győri Jogakadémia mellett a legteljesebben rekonstruálható. Hallgatói névtárában óvatosságra intő részek elsősorban a korszak elején lehetnek, mivel az anyagönyvek minden beiratkozott hallgatót tartalmaztak, olyanokat is, akik esetleg meg sem kezdték tanulmányaikat.²⁴

b) Győri Királyi Jogakadémia

A jezsuiták már 1627 óta gimnáziumot működtettek Győrött, akadémivá 1745-ben fejlesztették, ahol eleinte csak teológiát tanítottak, majd 1747-től a bölcsészeti képzést is megkezdtek.²⁵ Az akadémia a jezsuita rend 1773-as feloszlatásáig működött.²⁶ Az akadémiák felállítására Győr, Zágráb és Kassa esetében a jezsuita akadémiák alapján történt. A jezsuita korszak felsőoktatási forrásai egyelőre nem lelhetők fel. Mária Terézia Győrben is létrehozott egy királyi jogakadémiát, így az adatbázis első iskolai éve 1776/1777 lett.

II. József rendelete alapján a jogakadémiát 1785-ben Pécsre helyezték át, majd 1802-ben költöztették vissza Győrbe.²⁷ A francia háborúnak és a kismegyeri csatának köszönhetően az 1809-es évben az akadémia bezárta kapuit, a csatában 29 diák is részt

¹⁹ ORTVAY Tivadar, *Száz év egy hazai főiskola életéből*, Budapest, 1884, 5–6.

²⁰ FARKAS Róbert, *A magyar királyi jogakadémiák és joglyceumok története*, Pest, 1873, 6.

²¹ M. NOVÁK, *i. m.*, 13.

²² ORTVAY, *i. m.*, 32.

²³ SNA H.I.I. Kráľovská právnická akadémia v Bratislave.

²⁴ M. NOVÁK, *i. m.*, 14.

²⁵ NÉMETH Ambrus, *A győri Tudomány-Akadémia története kezdetektől 1785-ig*, I., Győr, 1897, 5–6. Vö. még Németh Ambrus, *A győri Tudomány-Akadémia története kezdetektől 1785-ig*, II., Győr, 1897.

²⁶ KOSÁRY, *i. m.*, 497.

²⁷ NÉMETH, *i. m.*, 2. kötet 5–6.

vett, az ostrom pedig jelentős károkat okozott az akadémia épületében.²⁸ A tanítás 1809 decemberében vette újra kezdetét.²⁹ A szabadságharc alatt ebben az intézményben is szünetelt a tanítás, viszont 1850-ben Győrött nyolcosztályos gimnáziumot szerveztek, a jogi oktatást pedig megszüntették a városban.³⁰ A jogakadémia újrainítását csupán az 1867-es évre sikerült kiharcolnia Győr városának.³¹

A Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltárában, Győrben (MNL GYMS) 1800-tól 1850-ig hiánytalanul fellelhetőek az anyakönyvi lapok (*Classificatio de Juventute de regiae academicae Jauriniensis*).³² Feldolgozásra kerültek továbbá a Győri Királyi Akadémia iratai (1776-tól) és a Győri Tankerületi Főigazgatóság iratai (1776–1849).³³ A források nyelve latin, majd 1845-től magyar. Az 1800 előtti korszakból egy nyomtatott hallgatói névsor maradt fenn, amelyet Németh Ambrus az akadémia történetének egykori kutatója állított össze.

c) Kassai Királyi Jogakadémia

A jezsuita rend 1643-ban II. Ferdinándtól kapott jogot iskolaalapításra Kassán.³⁴ Az intézmény III. Ferdinánd kiváltságlevelének hatására indult fejlődésnek, Kisdi Benedek, egri püspök 1657-ben kelt oklevelében pedig alapítványt hozott létre, elrendelte a Nagyszombati Egyetem mintájára bölcsészeti és hittudományi kar létrehozását, és ezt az intézményt akadémia névvel illette.³⁵ Ezt I. Lipót 1660-ban hagyta jóvá, és a kassai akadémiát ebben egyetemnek titulálta.³⁶ A jezsuita intézmény kisebb-nagyobb megszakításokkal 1773-ig működött.³⁷ A *Ratio Educationis* rendelkezése nyomán 1777-ben nyitotta meg kapuit a Kassai Királyi Jogakadémia.³⁸ Ezen intézmény esetében is a második *Ratio Educationis* jelentett nagyobb átszervezéseket, majd a magyar nyelv bevezetése hozott magával jelentősebb változást az oktatásban.³⁹ A szabadságharc alatt itt sem folyt oktatás, de 1850-ben az *Entwurf*-t meghagyta a jogakadémiát.⁴⁰

A Kassai Királyi Jogakadémia esetében sajnos a hallgatói névsorok teljes rekonstrukciójára nincs esély. Kutatásokat végeztünk a Kassai Városi Levéltárban (Archív mesta Košice, AMK), ahol diáklistán maradtak fenn hiánytalanul 1777 és 1848 között, de részletes személyi adatokat ezek nem tartalmaznak.⁴¹ A korszak jelentős részében la-

²⁸ *A győri jogászképzés évszázadai*, szerk. Biczó Zalán, Győr, 2011, 33.

²⁹ *Uo.*, 34.

³⁰ FARKAS, *A magyar királyi jogakadémiák...*, i. m., 40–41.

³¹ *Uo.*, 42.

³² MNL GYMS VIII. 1. A győri Királyi Akadémia (Jogakadémia) iratai 1776–1893.

³³ MNL GYMS VI. 501. A Győri Tankerületi Főigazgatóság iratai 1776–1849.

³⁴ FARKAS Róbert, *Kassa régi egyeteme = A Kassai Egyetem: emlékkönyv*, Kassa, 1901, 34.

³⁵ FARKAS, *A magyar királyi jogakadémiák...*, i. m., 142–143.

³⁶ *Uo.*, 143.

³⁷ *Uo.*, 146–149.

³⁸ *Uo.*, 150.

³⁹ *Uo.*, 151–154.

⁴⁰ *Uo.*, 154.; Vö. még ESZTERHÁZY Sándor, *A Kassai Egyetem = A Kassai Egyetem*, i. m., 283–313.

⁴¹ AMK Fond 46. Kassai Egyetem 1692–1862 (Košická univerzita).

tinul, majd magyar nyelven íródtak a levéltári források. A Kassai Állami Levéltárban található diáklistán, valamint 1810-től 1844-ig anyakönyvi lapok, de sok év hiányzik, így az 1813, 1816–1820, 1824–1826, 1835, 1838–1839 közötti évek. Ezek a források latin nyelvűek. A Kassai Állami Levéltárban (Štátny archív v Košiciach, SAK) megtalálhatóak az úgynevezett *Catalogus*ok is, amelyek a diák nevét és előmenetelét tartalmazzák. Szintén nem alkotnak teljes sorozatot, mindössze 13 évre vonatkozóan maradtak fenn. Nyelvük német és latin.⁴²

A pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltárban (Slovenský národný archív, SNA) is sikerült kassai anyagokra bukkanni, itt az 1792-es és 1793-as év anyakönyv lapjait leltük meg, valamint értesítőket a következő évekből: 1813–1815, 1846–1848, 1850. A Szlovák Nemzeti Levéltárban továbbá értékes dokumentumokról készíthettünk felvételeket, amelyek az intézmény történetének feltárásához tartalmazznak fontos információkat. A dokumentumok latin nyelvűek, a legkésőbbi értesítők kivételével.⁴³

A Kassai Városi Könyvtár történeti gyűjteményében található az Akadémia Mária Kongregációjának anyakönyve, amelyből kiegészíthettük a diáklistán.⁴⁴ A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Helytartótanácsi Levéltárának a Kassai Tankerületre vonatkozó iratai között mindössze három évre vonatkozóan maradtak fenn anyakönyvi lapok, az 1778-as, 1788-as és 1808-as évekből, amelyek latin nyelven íródtak. Ezeken kívül néhány *testimonium* is megtalálható volt az iratanyagban.⁴⁵

d) Nagyváradi Királyi Jogakadémia

A királyi akadémia létrehozásának Nagyváradon nem volt előzménye, de a kormányzat minden jelentősebb régióban, így a tiszántúli kerületben is, fel kívánt állítani egy jogakadémiát. Nagyvárad a kérdéses terület egyik legjelentősebb gazdasági és szellemi központjának számított, bár ebben az időben nem volt gimnáziumnál magasabb szintű oktatási intézménye. Gróf Károlyi Antal, tankerületi igazgató annak idején azt is kiemelte, hogy e terület lakosainak csak igen messze fekvő intézményekben van lehetőségük továbbtanulni, ami jelentős költségekkel jár, valamint, hogy a jogakadémia felállítása elősegítené a katolikusok megerősödését is a térségben.⁴⁶ Bár a *Ratio Educationis* már 1777-es kiadásával elrendelte a Nagyváradi Királyi Jogakadémia felállítását, az első tanítási évet mégis csak 1780-ban kezdhette meg.⁴⁷ A jogi képzés pedig csak II. József uralkodása idején, 1788-ban indulhatott meg.⁴⁸ A szabadságharc alatt a képzés ebben

⁴² SAK 1160. Fond 264. Kassai Királyi Jogakadémia 1787–1913 (Kráľovská právnická akadémia v Košiciach).

⁴³ SNA 1111. Fond 451. Kassai Királyi Jogakadémia 1791–1923 (Kráľovská právnická akadémia v Košiciach).

⁴⁴ Album Sodalitatis Majoris Sub Titulo B.M.V. = Kassa Városi Könyvtár Történeti Gyűjteménye 216. sz.

⁴⁵ MNL OL C67 Departamentum Litterario-Politicum.

⁴⁶ VARGA Júlia, *A Nagyváradi Jogakadémia (1780–1848) és a Püspöki Szeminárium (1741–1848) hallgatósága*, Budapest, 2006, 7.

⁴⁷ FARKAS, *A magyar királyi jogakadémiák...*, i. m., 50–51.

⁴⁸ M. NOVÁK, i. m., 7.

az intézményben is szünetelt, majd 1850-ben ismét engedélyezték a jogi fakultás működését.⁴⁹

A Nagyváradi Királyi Jogakadémia hallgatósága névsorának egy része már megjelent Varga Júlia tollából 2006-ban. Felhasználta a Román Nemzeti Levéltár Nagyváradi Megyei Igazgatóságánál (Direcția Județean Bihor al Arhivelor Naționale, DJBAN) megtalálható *Jogi és bölcsészeti hallgatók nyilvántartását* (1832, 1842, 1844–1847), ahol az 1832-es, 1846-os tanévre csak a bölcsész, az 1847-es tanévre pedig csak a jogászok adatai voltak felderíthetőek.⁵⁰ Itt a hallgatók anyakönyvei nem maradtak meg, csupán 1850-től.⁵¹

A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán (Direcția Județeană Cluj al Arhivelor Naționale, DJCAN) megtalálhatóak viszont a *matriculák* a Nagyváradi Tankerület Főigazgatóságának anyagai között, ahol a fent említett kötet a következő éveket is tartalmazza: 1810–1811, 1814, 1824–1825, 1827–1831, 1833–1844.⁵² Ezek a jelentések az 1824-es és 1825-ös tanév kivételével csupán a bölcsész hallgatók adatait tartalmazták.⁵³ Korábban a Magyar Nemzeti Levéltárban is folytattak kutatásokat,⁵⁴ ahol a Helytartótanácsi Levéltárban az ösztöndíjas diákokra találhatók még adatok.⁵⁵ Az Országos Széchényi Könyvtár Értesítő Tárában három tanév nyomtatott katalógusa (1780, 1808, 1831) őrződött meg.⁵⁶

A könyv megjelenése óta további forrásokra talált a kutatócsoport. Egyrészt a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Helytartótanácsi Levéltárban, azon belül is a Nagyváradi Tankerület iratai között bukkantunk további anyakönyvi lapokra 1786-tól 1840-ig, így most már csupán néhány tanév adatai hiányoznak. 1808-tól a beküldött jelentések egyre részletesebbek.⁵⁷ A források nyelve kezdetben német, majd latin. A tankerületi dokumentumok között *testimoniумok*at is találtunk.

A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán (Direcția Județeană Cluj al Arhivelor Naționale, DJCAN) további anyakönyvi lapokat sikerült megtalálni, melyek a Nagyváradi Jogakadémiára vonatkozóan tartalmaztak hallgatói adatsorokat az 1824 és 1844 közötti időszakból, így több, eddig hiányzó év hallgatóságával kapcsolatos információkat is sikerült pótolnunk.⁵⁸

⁴⁹ FARKAS, *A magyar királyi jogakadémiák...*, i. m., 80, 114–115; Vö. még Bozóky Alajos, *A nagyváradi kir. akadémia százados multja 1788–1888-ig*, Budapest, 1889.

⁵⁰ SJBAN Academia de Drept Oradea 1790–1939 Fond 9.

⁵¹ VARGA, *A Nagyváradi Jogakadémia*, i. m., 37.

⁵² DJCAN Direcția Scolare Oradea 1776–1849, Fond 295.

⁵³ Varga, *A Nagyváradi Jogakadémia*, i. m., 37–38.

⁵⁴ MNL OL C193.

⁵⁵ Varga, *A Nagyváradi Jogakadémia*, i. m., 38.

⁵⁶ OSZK Nagyváradi Jogakadémia Értesítői 1.441.

⁵⁷ MNL OL C67.

⁵⁸ DJCAN Direcția Scolare Oradea 1776–1849, Fond 295.

e) Zágrábi Királyi Jogakadémia

A jezsuiták Zágrábban 1633-ban nyitottak iskolát, amit 1669-ben akadémiává fejlesztettek, a privilégiumot I. Lipóttól kapták.⁵⁹ A jezsuita akadémiát 1773-ban bezárták, és 1776-ban központilag úgy állítottak fel egy jogakadémiát Zágrábban, hogy abba beolvasztották nem csak a jezsuita akadémia örökségét, de a Zágrábi Főgimnáziumot (*Regia scientiarum academia Zagrabiensis cum Archygymnasio*) és a Varasdról Zágrábba költöztetett kereskedelmi iskolát is.⁶⁰ A tanítás nyelve ezen a jogakadémián is a latin volt, bár az 1819 és 1831 között tanító Imbrih Domin Petruševići publikált rövid tankönyveket horvátul is. Ezt követően adatok maradtak fenn arról, hogy egyes vizsgák esetében már a horvát nyelvet használták. A magyar nyelvet 1791-től mint válaszható tárgyat, kötelezőként pedig 1833 és 1848 között oktatták.⁶¹ Az akadémia átszervezésére 1850-ben került sor, a Thun-féle reformoknak megfelelően már csak jogi oktatást biztosítva.⁶²

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában megtalálhatók a Zágrábi Tankegység megmaradt iratai.⁶³ Közöttük fellelhető a Zágrábi Jogakadémia részéről benyújtott diáklistán, anyakönyvi lapok másolatai, de nem képeznek folyamatos sorozatot. Értesítők itt 1779-től vannak meg 1781-ig. 1786-tól jelennek meg a névsorok, latin vagy német nyelven, a részletes adatokat tartalmazó anyakönyvi lapok pedig 1808-tól állnak rendelkezésünkre 1815-ig. Az iratanyagban néhány *testimonium* is sikerült találni.

A horvátországi kutatás során a Horvát Állami Levéltárban (Hrvatski Državni Arhiv, HDA) megtalálhatók az akadémia jogász hallgatóinak anyakönyvei 1828-tól 1850-ig, amelyekbe a bölcsészhallgatók adatai nem kerültek bekezdésre. Ugyanitt a vizsgákon résztvettek jegyzékét is megtaláltuk.⁶⁴ Valamennyi lista latinul íródott. Az egyes tantárgyak vizsgáin résztvettek listáinak összevetéséből körülbelül rekonstruálható az adott osztályban tanulók névsora. A jogászokról 1777–1829 között ismertek ezek a listák, a bölcsészekről pedig a következő évek maradtak ránk: 1778, 1788–1789, 1791, 1793, 1799, 1823.

A Zágrábi Városi Levéltárban (Arhiv Grada Zagreba, AGZ) sikerült olyan anyakönyveket meglelni, amelyek már tartalmazzák a bölcsészhallgatók adatait is. Így a rendelkezésünkre állnak 1829–1850 között ezek az igen részletes dokumentumok. Ugyanitt bukkantunk azokra az iratokra is, melyek azon a filozófihallgatónak a név-

⁵⁹ Dalibor CEPULO, *Legal education in Croatia from medieval times to 1918: institution, courses of study and transfers* = Juristenausbildung in Osteuropa, hrsg. Zoran POKROVAC, Frankfurt am Main, 2007, 98–99.

⁶⁰ CEPULO, *i. m.*, 102–103.

⁶¹ *Uo.*, 107–108.

⁶² *Uo.*, 114.; Vö. még Lelja DOBROVIC, *Zagrebačka Akademija: Visokoškolsko studiji u Zagrebu 1633–1874*, Zagreb, 2004.

⁶³ MNL OL C67.

⁶⁴ HDA 256 14, 256 15 I. Klasična gimnasija a) 1776–1850.

sorait tartalmazzák, akik részt vettek az évfárá vizsgákon. Ez a típusú forrás is tartalmaz személyes adatokat.⁶⁵

A Horvát Iskola Múzeum (Hrvatski Skolski Muzej, HSM) anyagában nyomtatott névsorok maradtak ránk.⁶⁶ Szintén érdemsorozatok találhatóak a Horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Nac. I sveuč. biblioteka u Zagrebu) anyagában is.⁶⁷ Így nyomtatott érdemsorozatok hat tanév kivételével (1785, 1809, 1819, 1825, 1827, 1831) már az egész 1779 és 1847 közötti időszakra vonatkozóan rendelkezésünkre állnak. A horvát intézményekben gyűjtött források nyelve latin.

f) Kolozsvári Királyi Líceum

Kolozsvárott 1698-ban nyitottak újra akadémiát a jezsuiták, ahol bölcsészetet, majd 1712-től teológiát is oktattak. Mária Terézia 1753-ban adományozott egyetemi rangot az intézménynek, bár nem bővítette teljes, négy karú egyetemmé. A jezsuiták a rend 1773-as feloszlataáig működtették az intézményt.⁶⁸ A jogi kar felállítására 1774-ben került sor,⁶⁹ amikor egyértelművé vált, hogy a protestáns egyetem létrehozása nem fog bekövetkezni, és a bécsi udvar inkább a már meglévő intézmény infrastrukturális hátterét fejlesztette tovább, valamint a gyulafehérvári szemináriumot is Kolozsvárra költöztették. 1775-től már működött a sebészeti-szülészeti tanszék, de az orvosi kar csak 1776-ban került felállításra.⁷⁰ Az egyetem vezetését 1778-ban a piarista rendre bízta az uralkodó.⁷¹

A Kolozsvári Egyetemet az udvar ezt követően már nem támogatta, mivel a Budára költöztetett Nagyszombati Egyetemnek szánta a feladatot, hogy az egyetemi végzettséget kívánó hallgatókat fogadja, és a Teológia Kart visszaköltöztették Gyulafehérvárra (1778).⁷² A Királyi Líceumot II. József úgy hozta létre, hogy azon bölcsészeti, jogi képzést tett lehetővé, az orvosi karból pedig később, 1817-ben létrejött az Orvosi-Sebészeti Intézet.⁷³ Ezzel a rendelkezésével a *Ratio Educationis* által létrehozott királyi jogakadémiákkal került egy szintre a kolozsvári intézmény.⁷⁴ Tehát a szabadságharcig ebben a

⁶⁵ DGZ Fond 516 Kraljevski Plemički Kovikt., Zagabački Kovikt ili. Konvikt sv. Josepa. 4. IV. Fasc. I. Nr. 95. DGZ Kralovska Akademija Znanosti. Spisi Pravoslave Akademije 1777–1846 (Matrična knjiga).

⁶⁶ HSM A 2895 KR. Akasemija Znanosti u Zagrebu. Godišnja izvješća 1801/1846 23 kom. HSM A 2895 Godišnja izvješća škola, akademija. Klasifikacija slušatelj prava, filozofije Kr. akademije znanosti u Zagrebu 1845/46 Napredal u studijinija.

⁶⁷ Nac. I sveuč. biblioteka u Zagrebu RIIF-20-60 a, b (Reg. Academia Zagrabienis).

⁶⁸ *Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai = Kiállítás és konferencia: Emlékkönyv*, szerk. FARAGÓ József, INCZE Miklós, KATONA SZABÓ István, Budapest, 1996, 10.

⁶⁹ FARKAS, *A magyar királyi jogakadémiák...*, i. m., 183–184.

⁷⁰ VARGA, *A Kolozsvári Királyi Líceum*, i. m., 21.

⁷¹ *Uo.*, 22.

⁷² *Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai*, i. m., 11.

⁷³ VARGA, *A Kolozsvári Királyi Líceum*, i. m., 23–24.

⁷⁴ *Uo.*, 23.

formában működött a Kolozsvári Királyi Líceum, azt követően pedig megszüntették a jogi fakultást, a Thun-féle reformnak köszönhetően, a bölcsészeti tanfolyam pedig a helyi gimnázium 7. és 8. osztályát képezte 1850-től. A jogakadémia csak 1863-ban nyílhatott meg újra.⁷⁵

A Kolozsvári Királyi Líceum hallgatóságának adattára már feldolgozásra került 1784 és 1848 között Varga Júlia által.⁷⁶ Ő a kutatás során összesen hét intézményben gyűjtött adatokat a líceum hallgatóiról. A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán (Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, DJCAN) hallgatói névsorokra bukkant az 1798 és 1835 közötti évekből.⁷⁷ A közelmúltban ezeket néhány újonnan előkerült *Classificatio*s névsorral tudtuk kiegészíteni. Az Országos Széchényi Könyvtár Értesítőtárában megtalálható néhány kolozsvári líceumi névsor, személyi adatok nélkül a következő évekre vonatkozóan: 1833, 1836–1847.⁷⁸ Ösztöndíjas hallgatókra vonatkozó iratok találhatóak a gyulafehérvári Batthyaneum Könyvtár Aprónyomatvány Gyűjteményében a következő évekről: 1786, 1790, 1810, 1818, 1819, 1837, 1847.⁷⁹ A kolozsvári Sebészeti Tanintézet hallgatóiról dokumentumok őrződtek meg a Marosvásárhelyi Állami Levéltárban, amelyek az 1831/32, 1834/35, 1835/36, 1836-1838 évekre vonatkozóan kerültek feltárára.⁸⁰ A Gyulafehérvári Érseki és Főképtalani Levéltárban pedig az 1803/04-es tanév hallgatói névsora található meg.⁸¹ A szerző továbbá kiegészítette azoknak a hallgatóknak a személyi adataival az adatbázisát, akik a Pesti Egyetem Orvosi Karán folytatták tanulmányaikat.⁸²

Az adatbázisok jelentősége

A fentebb felsorolt intézmények közül eddig háromnak a hallgatói adattára jelent meg. Így a Pozsonyi Királyi Jogakadémia eddig 13 372, a Kolozsvári Királyi Líceum 5114 és a Nagyváradi Jogakadémia 4578 hallgatójának adatai állnak az olvasók rendelkezésére. Ehhez képest jelenleg a Kassai Királyi Jogakadémia 11 349 hallgatója, a Győri Királyi Jogakadémia 9337 hallgatója szerepel az adatbázisban. A Nagyváradi Jogakadémia hallgatóságának az új forrásokkal történő kiegészítése elkezdődött, és ez a névsor még több ezerrel bővülni fog. A Zágrábi Királyi Jogakadémia forrásának teljes feldolgozása még folyamatban van. Ahogy a fentebbi adatokból is látszik, a királyi jogakadémiák igen jelentős számú diák képzéséről gondoskodtak, s mivel ezek még nem a végleges adatok, a

⁷⁵ FARKAS, *A magyar királyi jogakadémiák...*, i. m., 196.

⁷⁶ VARGA Júlia, *A Kolozsvári Királyi Líceum*, i. m.

⁷⁷ DJCAN Fond nr. 204. Liceul Romano-Catolic Cluj.

⁷⁸ OSZK Ért. 1064.

⁷⁹ GYBATTH Inv. 23928, 24171, 24181, 24184, 24185, 24199, 24208.

⁸⁰ ASTGM Fond nr. 576. Facultatea de Medicină Franz Josef Cluj 1831–1944.

⁸¹ GYÉFL Külön kezelt vegyes iratok.

⁸² VARGA, *A Kolozsvári Királyi Líceum*, i. m., 49–52.

források feldolgozása után még komoly változásokra lehet számítani. A diákok közül jelentős számban érkeztek továbbtanulni vágyók a Pesti Egyetemre és külföldi egyetemekre is.

Az összegyűjtött információk segítenek abban, hogy a királyi jogakadémiák szerepét újra tudjuk értékelni az 1777 és 1850 közötti időszakban. Az ismertetett hallgatói létszámokból is látszik, hogy e korszakban az akadémiák a reformkori magyar értelmiség képzésében valójában sokkal nagyobb szerepet tölthettek be, mint az az intézmények egyetemenél alacsonyabb színvonalú képzéséből következne.

Ennek megfelelően célunk a majdan elkészülő adatbázisok segítségével megvizsgálni, hogy milyen társadalmi háttérrel rendelkező hallgatókat vonzottak ezek az intézmények. Elsősorban tehát a diákok társadalmi összetételét vizsgáljuk, de fontos kérdésnek tartjuk a hallgatói mobilitás kérdését is, ami a származási helyek vizsgálatával válik lehetővé. Nem lényegtelen a diákság vallási, nemzetiségi tagolódásának kutatása sem. Ebből a néhány szempontból is látszik, hogy milyen átfogó szociológiai vizsgálatra nyílik majd lehetőség a hat adatbázis és a bennük fellelhető adatok felhasználásával.

Az adatbázisok viszont nem csak szociológiai és intézménytörténeti adatokkal szolgálhatnak, de a szélesebb értelemben vett művelődéstörténet több részterületén is hasznosulhatnak. Lehetővé teszik az oktatástörténet, oktatáspolitikai, de akár a karrierpályák vizsgálatával a tanárok, az értelmiség, később a művelődéstörténetben meghatározó szerepet játszó személyek háttérének megismerését. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a hallgatók jelentős része jogi végzettségével később politikai karriert is befutott. Az egyik leghíresebb ilyen hallgató Deák Ferenc, aki a Győri Királyi Jogakadémia padjaiból kikerülve vált országos jelentőségű politikussá. Így az adatbázisok forrást jelenthetnek a politika-történések számára, mind országos szinten (pl. az országgyűlési képviselők esetében), mind helyi szinten (például a megyei hivatalnokok esetében). Az adatsorok fontos információkkal bírnak a helytörténések számára, az intézmény vonzáskörzetét vizsgálva. Hangsúlyozni kell még, hogy az adatbázisok nagyon fontosak lehetnek a családfakutatók számára, valamint az életrajzírók is sok hasznos információra tehetnek szert általa.

A fenti példák talán jól mutatják, hogy az elmúlt évszázadban milyen hatalmas mértékben szóródtak szét vagy semmisültek meg a magyar felsőoktatás múltjának forrásai. Mégis ma már látszik, hogy – az új lehetőségek felhasználásával, a külföldi levéltárak jobb kutatási körülményei közepette és akár a másodlagos források összegyűjtésével – immár nem lehetetlen a hazai értelmiség kialakulásának történetét bemutatni. Reméljük, hogy három éven belül nemcsak a kerületi akadémiák, hanem az 1850 előtt működött mintegy 88 hazai felsőoktatási intézmény elektronikus hallgatói adatbázisa is a kutatók rendelkezésére fog állni.